

ورود جریان‌های نوگرا به معماری معاصر ایران*

محمدجواد مهدوی نژاد^{۱*}، پریناز منصوری مجومرد^۲^۱ دانشیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۴/۰۷/۲۵

تاریخ دریافت: ۹۴/۰۴/۱۲

چکیده

نوگرایی یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین جریان‌ها در جوامع امروزی به شمار می‌رود که تأثیرات زیادی بر تحولات جوامع انسانی بر جا گذاشته است. مباحث نظری این موضوع نشان می‌دهد که نوگرایی علاوه بر عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی، بر معماری و شهرسازی معاصر جهان و بخصوص کشورهای اسلامی تأثیرگذار بوده است. دوران زمامداری سلسله قاجار را می‌توان یکی از مهم‌ترین دوران‌ها در ورود جریان‌های نوگرا به ایران برشمرد. هدف این مقاله تبیین چگونگی ورود نوگرایی به معماری معاصر ایران است. بر اساس چارچوب نظری پژوهش، ورود نوگرایی به معماری می‌تواند در شش حوزه مورد مطالعه قرار گیرد که عبارتند از: ۱- پلان، ۲- نما، ۳- تزیین‌ها، ۴- مصالح، ۵- عنصر جدید، و ۶- فضای جدید. مقاله در پی پاسخ به این پرسش‌ها است که، ۱- ورود نوگرایی به ایران در دوره قاجار چگونه بر معماری معاصر ایران تأثیر داشته است؟ ۲- تأثیر جریان نوگرا در کدام حوزه معماری ایران بیش‌تر بوده است؟ ۳- سیر تداوم و تحوّل تأثیر جریان‌های نوگرا بر معماری معاصر ایران چگونه قابل توضیح است؟ برای پاسخ‌گویی به پرسش‌ها، ۶۰ نمونه از بناهای ثبت شده از دوران قاجار به صورت تصادفی انتخاب شدند و توسط گروه پنج نفره از متخصصان معماری معاصر ایران، مورد ارزیابی قرار گرفتند. دستاوردهای پژوهش نشان می‌دهد که هر اندازه از ورود جریان‌های نوگرا می‌گذرد، عمق تأثیر این جریان‌ها در معماری معاصر ایران بیش‌تر می‌شود؛ به گونه‌ای که عناصر گرنه‌برداری شده از تزیین‌ها و نمای ساختمان، پلان و سایر عناصر طراحی گسترش یافته است. در این پژوهش، فاصله میان ورود اندیشه‌های نوگرا به حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی تا تأثیر آن بر معماری معاصر ایران، با مفهوم «تجلی کالبدی اندیشه» تبیین شده است.

واژگان کلیدی: معماری معاصر ایران، نوگرایی، دوران قاجار، تجلی کالبدی اندیشه، معماری معاصر کشورهای اسلامی

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد پریناز منصوری مجومرد می‌باشد که به راهنمایی دکتر محمدجواد مهدوی نژاد در دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس در حال انجام است.

** E-Mail: Mahdavinejad@tmu.ac.ir

مقدمه

تاریخ علاوه بر نشان دادن گذشته، راه امروز و حتی آینده ملت‌ها را نیز معین می‌سازد. دانیل لیتل در توضیح اهمیت دانستن گذشته، به عنوان چراغ راه آینده می‌آورد: تاریخ نقش بنیادینی در تفکر بشر دارد. این مفهوم با مفاهیمی چون عمل انسانی، تغییر، تاثیر شرایط مادی در امور انسانی و واقعه تاریخی در ارتباط است و امکان "کسب تجربه از تاریخ" را پیش روی ما قرار می‌دهد. تاریخ هم‌چنین از طریق درک نیروها، انتخاب‌ها و شرایطی که ما را به لحظه حال رسانده‌اند، باعث می‌شود اکنون خود را بهتر بشناسیم. بنابراین جای شگفتی نیست که فیلسوفان هر از چند گاهی به بررسی تاریخ و طبیعت دانش تاریخ متوجه گردند. تمام این مسائل می‌توانند در بدنه واحدی به نام «فلسفه تاریخ» جمع شوند. فلسفه تاریخ امری چند وجهی است و از تحلیل و استدلال ایدئالیست‌ها، پوزیتیویست‌ها، اهل منطق، متکلمان و دیگران تشکیل شده است. از طرف دیگر فلسفه تاریخ بین اروپاییان و انگلیسی-آمریکایی‌ها و بین هرمنوتیک و پوزیتیویسم در حال کش و قوس است (Little, 2010). بر اساس این پایگاه فکری که ریشه در فلسفه تاریخ دارد، می‌توان به تاریخ معاصر ایران به عنوان نمونه‌ای از یک حرکت پویا، و البته تاثیرگذار بر معماری و شهرسازی معاصر ایران تأکید کرد؛ عبارت دیگر می‌توان گفت تاریخ معاصر ایران سرشار از تحولات و آموزه‌هایی است که می‌تواند برای امروز و آینده کشور مفید و راهگشا باشد (بهار، ۱۳۵۷). از این روست که اغلب متفکران بهترین راه دست یابی به واقعیت امروز را مطالعه تاریخ دانسته‌اند.

با نگاهی به تاریخ معماری ایران، می‌توان نوعی پیوستگی و تعامل میان سبک‌های مختلف معماری اسلامی ایران، از شیوه خراسانی تا اصفهانی مشاهده کرد که برخی از اندیشمندان حوزه معماری اسلامی - ایرانی از آن با عنوان «حکمت» معماری اسلامی (مهدوی‌نژاد، ۱۳۸۳: ۵۸) یاد کرده‌اند (پیرنیا، ۱۳۷۱). پیوستگی سبک‌ها و گرایش‌ها در حوزه هنر اسلامی (مهدوی‌نژاد، ۱۳۸۱: ۲۴) بیش از هر چیز دیگر حاصل پیوستگی میان جریان تأثیرگذار فکری و گرایش‌های مهم تاریخی و اجتماعی در این دوران بوده است. دوران قاجار را عده‌ای، دوران تحول تاریخی ایران دانسته‌اند (نجفی و فقیه‌حقانی، ۱۳۸۱: ۲۷۵). مطالعه منابع تاریخ انقلاب مشروطیت ایران به خوبی دامنه و گستره تحولات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی را در این دوران به نمایش می‌گذارد (ملک‌زاده، ۱۳۷۱: ۷۰۵). تحولات فکری و عقیدتی در این دوران به حدی بود که بسیاری از متفکران مانند احمد کسروی (کسروی، ۱۳۹۰: ۶۱۷) این تحولات را بسیار متفاوت با تحولات تاریخی ایران در دوره‌های قبل ارزیابی نمودند. از این رو، تاریخ معاصر ایران، بخصوص دوران زمامداری خاندان قاجار، از اهمیت و ضرورت ویژه‌ای برخوردار است. مروری به تحولات این دوران، بخصوص دوره زمامداری

ناصرالدین شاه قاجار جایگاه ویژه جریان‌های نوگرا و تأثیر آن‌ها را بر تحولات هنر و معماری این دوران بیش از پیش جلوه‌گر می‌سازد (نبوی، ۱۳۹۳: ۳۳۳).

مروری بر مباحث تخصصی موضوع نشان می‌دهد که بخش ناپیدای زیادی در حوزه تعامل و تقابل نوگرایی تجدید حیات‌گرایی در معماری معاصر ایران وجود دارد. با عنایت به جایگاه این پژوهش در تحلیل ورود جریان‌های نوگرا به معماری معاصر ایران، پرسش‌های اصلی پژوهش عبارتند از: ۱- ورود نوگرایی به ایران در دوره قاجار چگونه بر معماری معاصر ایران این دوره تأثیر داشته است؟ ۲- تأثیر جریان نوگرا در کدام حوزه معماری ایران بیش تر بوده است؟ ۳- سیر تداوم و تحول تأثیر جریان‌های نوگرا بر معماری معاصر ایران چگونه قابل توضیح است؟

روش‌شناسی پژوهش

زمانی که سخن از نوگرایی به میان می‌آید، به معنای تغییر در اندیشه است؛ اندیشه‌ای که آگاهی فرد را از فردیت خود می‌داند و تأکید بر آزادی‌های فردی جامعه دارد. جامعه نوگرا، در چنین فرایندی شکل گرفت؛ محیطی متفاوت از گذشته (مهدوی‌نژاد و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۱۶). به گفته لویی سالیوان، «فرم، تابع عملکرد است». این شعار باعث دگرگونی در معماری و حاصل آن توجه به عملکرد و نادیده گرفتن تزئین‌های بنا شد (قبادیان، ۱۳۸۲: ۳۳). ورود نوگرایی به ایران را می‌توان گمشدگی در معماری دانست، زیرا به‌رغم معماری پر از تفکر ایران، نوگرایی به نوعی متفاوت از اصل خود وارد شد. این امر نه تنها سبب ایجاد برخی از دگرگونی‌ها در معماری گذشته شد، بلکه درکی درست از نوگرایی را نیز ایجاد نکرد. در اکثر کشورهای جهان سوم بعد از شکل گرفتن نوگرایی «جستجوی هویت» مطرح شده است، هویتی که در این دوران دست‌خوش تغییرات شده است (مهدوی‌نژاد و دیگران، ۱۳۸۹). در روش پژوهش این مقاله از شیوه‌های متفاوتی بهره گرفته شده به این صورت که در بخش مبانی نظری از مطالعات کتابخانه‌ای با دو رویکرد کیفی و کمی برای تحلیل داده‌ها در مقاله و برای مرور مباحث مرتبط با موضوع بررسی، پیشینه‌ی تحقیق و نظریه‌های موجود استفاده شده است (رنجبرهادی و دیگران، ۱۳۹۱) و در ارزیابی تأثیر جریان نوگرا، ۶۰ نمونه از بناهای ثبت شده از دوران قاجار به صورت تصادفی انتخاب شدند (جدول شماره ۱) و با تشکیل گروه بحث ۵ نفره از متخصصان معماری، هر بنا به طور جداگانه بر اساس داده‌ها و دیده‌های جمع‌آوری شده از جمله عکس و دیگر اطلاعات موجود مورد ارزیابی قرار گرفت. مطالب جمع‌آوری شده از این گروه با استفاده نرم‌افزار صفحه‌گسترده مورد تحلیل قرار گرفته است.

به طور کلی جداول قرارداده شده در این مقاله در دو نوع متفاوت هستند. نوع اول دارای داده‌های دقیقی است که از منابع

معتبر متفاوت از جمله کتاب‌ها و مقالات معماری به دست آمده، برای نمونه می‌توان به مقاله «نظمیه در دوران قاجار» و «گونه‌شناسی خانه دوره قاجار در اصفهان» اشاره کرد. و نوع دوم این جداول نیاز به جمعی از متخصصان برای تأیید صحت داده‌های به دست آمده داشته است. به همین جهت از روش گروه بحث استفاده شده، روشی سیستماتیک برای درک مسائل و مشکلات و یافتن راه کارهای مداخله از طریق مطرح کردن سؤالات خاص با جهت‌گیری‌های مشخص. در این روش انجام مصاحبه حضوری و برگزاری جلسات با گروه‌های هدف با توجه به انتظارات تحقیق، صورت می‌گیرد. در این راستا سعی بر آن شد که حداکثر داده‌هایی که از هر بنا موجود بوده است، در یک مجموعه جمع‌آوری شود و در اختیار متخصصان قرار گیرد (میری رزینا، ۱۳۸۳)، (معماریان غلامحسین، و قاسمی سیچانی مریم، ۱۳۸۹) و هم‌چنین از کتاب‌هایی مانند *آشنایی با معماری اسلامی ایران* و... برای تشخیص تغییرات ایجاد شده در پلان‌ها، فضاهای معماری و عناصر جدید اضافه شده به بنا و... بهره برده شده است (پیرنیا ۱۳۷۰).

مبانی نظری

نوگرایی به معنای گرایش فکری و رفتاری جدید در جهت گسترش خردگرایی در جامعه بوده و لازمه آن کنار گذاشتن برخی از سنت‌های گذشته و نیز ایجاد بستری از نوگرایی است. اولین جرقه‌های نوگرایی مربوط به قرن ۱۶ میلادی در دوران رنسانس است (بانی مسعود، ۱۳۸۹: ۲۷۷). اساس فلسفه نوگرایی به معنای امروزی آن به انقلاب کبیر فرانسه و تحولات اروپای غربی در قرن هفدهم و هجدهم باز می‌گردد. در فلسفه نوگرایی اساس هر چیزی، انسان است و جنبه‌های آسمانی در آن نادیده گرفته شده است. نوگراها تنها مواردی را قابل قبول می‌دانند که جنبه خردگرایانه داشته باشد، و یا به صورت کامل عقل محور باشد. انسان‌گرایی دینی، گرایش جدیدی در این میان است که انسان را موجودی خاص و دارای اراده می‌دانند. دین را عامل تأثیرگذار بر آن و خدا را در مرکز هستی می‌بینند؛ مانند افلاطون، دکارت و کانت. در مقابل، انسان‌گرایی غیردینی از خاص بودن حکایت دارد؛ اندیشه‌ای که معتقد است، مفهوم انسان بودن، تنها از خود او نشات می‌گیرد. علاوه بر این که ضدیت با دین در اروپای غربی و تمدن نوین غرب جایگاه ویژه‌ای دارد (قبادیان ۱۳۸۲: ۷۱). انقلاب نوگرایی در معماری باعث پرورش خودباوری در بین مردم شد. خودباوری در برابر کلیسایی که تنها به قدرت سرنیزه تکیه می‌کرد، چیزی جز دین‌پیری را موجب نشد. روشنگری یا روشنگرایی سبب بازنگری به مسائل اثبات شده در قرون وسطا شد، کاری که تا قبل آن امکان‌پذیر نبود. نتیجه انقلاب صنعتی ورود تکنولوژی به دنیا، سرعت گرفتن ساخت و سازها و رشد سریع شهرنشینی بود (پیشین: ۷۲-۳). مروری بر مباحث تخصصی موضوع نشان‌دهنده آن است

که اصول معماری نوگرا را می‌توان در قالب‌های زیر جمع‌بندی نمود: ۱- انسان‌گرایی (اومانیزم)، ۲- خردگرایی و علم‌مداری، ۳- دین‌پیری و دین‌زدایی، ۴- رشد فناوری و انقلاب صنعتی، ۵- مردم‌گرایی و دموکراسی.

در ایران نیز نوگرایی با نوعی تأخیر نسبت به جریان نوگرا در اروپای غربی آغاز شد. این در حالی بود که پیش از دوران نوگرایی یا تجدیدگرایی، معماری سنتی ایران، هویتی متناسب با ایران داشت و عمق آن نشان‌دهنده فرهنگ غنی جامعه اسلامی بود. از این رو، برخی از پژوهشگران، دوران نوگرایی را به دورانی سیاه در معماری معاصر ایران تعبیر کرده‌اند (پیرنیا، ۱۳۷۱). بر اساس این خوانش از معماری معاصر ایران، شروع تجدید در ایران با شکست سپاهیان عباس میرزا از سپاهیان پاسکویچ روسی شروع شد، و در ادامه به تحولاتی نه تنها در زمینه نظامی، بلکه در اقتصاد، سیاست، هنر و معماری نیز انجامید. در تمام این گرایش‌ها، غلبه اصلی با گرایش نقد نوگرایی به مثابه آغاز دوران افول تمدن ایرانی و اسلامی است. هم‌زمانی نوگرایی در ایران با غرب، موضوعی بحث‌برانگیز است. شروع نوگرایی در ایران دوره قاجار، در اوایل قرن نوزدهم همراه با ساخت پل‌های معلق، قوسی یا با تیر حمل از آهن آغاز شد. اولین پل معلق از آهن در سال ۱۷۹۶ به دهانه ۲۱ متر در آمریکا ساخته شد (قبادیان ۱۳۸۲: ۲۶). پایان گرایش آغازین نوگرایی در ایران دوره قاجار، با غلبه دوران نوگرایی در اروپا و آمریکا همراه بود. تمامی این‌ها به رشد جریان‌های علاقه‌مند به «تجدد» و «نوگرایی» در معماری معاصر ایران انجامید. ورود نوگرایی به معماری ایران بر اساس رویدادهای و عوامل تاریخی و سیاسی بوده است. برای مثال یکی از این عوامل را می‌توان ورود اتباع خارجه به ایران و هم‌چنین سفر اشراف و شاهان به فرنگ دانست. در همین آمد و شدها بود که افراد حکومتی به نیاز ایران برای تجدید پی بردند، ولی آن گونه که باید آن را مورد بررسی قرار ندادند. به همین جهت، برنامه‌ریزی مناسبی برای نوگرایی در ایران در نظر نگرفته شد. ایران در آن زمان دچار گمشدگی شد و نوگرایی برای دهه‌های متوالی چیزی جز شک، آشفتگی و حیرت برای جامعه نداشت، تا آن که در اواخر دوره قاجار، رضا خان توانست رویه‌ای مشخص را در جهت نوگرایسم پیشه گیرد (بانی مسعود، ۱۳۸۸: ۹). به عبارت دیگر جریان‌های نوگرا در ایران، بیش‌تر نوعی گرایش به ظاهر نمادهای جدید تمدن غرب را به همراه آوردند. از این رو، در عرصه معماری داستان با «تقلید شکلی از معماری غرب» همراه شد.

چارچوب نظری

کارول دیویدسون (۱۳۹۳) در کتاب *خوانش و تحلیل آثار معماری* در مقدمه‌ای بر خوانش و تحلیل آثار معماری به بیان نگاه تحلیلی به سبک‌شناسی معمارانه می‌پردازد. دیویدسون بر آن است که هر اثر معماری به عنوان اثری هنری، نیازمند به خوانش

و تحلیل هنری است. در کتاب تجزیه و تحلیل ۲۰ اثر از ۱۰۰ سال معماری معاصر جهان بر این نکته تأکید دارد که شناخت آثار و بناهای ارزشمند معماری، مبنای درک صحیح از تحولات معماری معاصر جهان است. از این رو، کتاب، بر مفهومی با عنوان مرور ادبیات در حوزه ادبیات تحلیلی آثار معماری تأکید می‌نماید (فیضی و خاک زند، ۱۳۹۴). در نگاه منتقدانه نسبت به آثار معماری، راجر اچ کلارک و مایکل پاوز (۱۳۹۰) نگاه متفاوتی دارند. بر اساس رویکرد آن‌ها، هر اثر معماری علاوه بر مشخصات فیزیکی، باید بر اساس رویکردهای «مؤلف» و «مخاطب» بازخوانی شود. در نگاه‌های مکمل به این موضوع، آموزش نقد معماری به مثابه موقعیتی برای تقویت خلاقیت دانشجویان برای تحلیل همه‌جانبه آثار معماری مد نظر قرار می‌گیرد (مهدوی نژاد، ۱۳۸۴: ۶۹-۷۶). دیدگاه رومانیتیک شالوده‌های آرمانی دارد و فراشد ارتباط هنری و نقد معماری را از زاویه دیدگاه و نیت معمار مورد بررسی قرار می‌دهد. در این مقاله تحلیل بناها براساس دیدگاه معماران نوگرایی انجام شده است. در مقابل، دیدگاه فرمی شالوده‌های شکلی دارد و فراشد ارتباط هنری میان معمار و مخاطب را از زاویه فرم و شکل اثر معماری، مورد بررسی قرار می‌دهد. در کنار آن‌ها دیدگاه پدیدارشناسانه است که در این رویکرد مخاطب در کانون توجه قرار می‌گیرد و اصالت معنایی پیام، براساس دریافت‌ها و ادراک مخاطب، تأویل می‌شود. هم‌چنین، دیدگاه زمینه‌ای به زمینه اجتماعی تولید اثر معماری توجه دارد.

بر اساس جمع‌بندی تمامی رویکردهای ارائه شده، و با تأکید بر چشم‌انداز ترسیم شده در «نگاه مکمل» به نقد آثار معماری، ورود نوگرایی به معماری می‌تواند در شش حوزه مورد مطالعه قرار گیرد که در این مقاله این شش محور در بناهای انتخاب شده مورد بررسی قرار گرفته‌اند:

- ۱- پلان (آنچه در بخش‌های مختلف نقشه بنا دیده می‌شود)،
- ۲- نما (آنچه در فرم کلی و ظاهر بنا دیده می‌شود)،
- ۳- تزیین‌ها (آرایه‌ها و آمود که اغلب به صورت الحاقی به بنای اصلی اضافه شده‌اند)،
- ۴- مصالح (مواد و مصالح به کار رفته در بنا)،
- ۵- عنصر جدید (به کار رفتن عناصر جدید در پلان، نما یا مقطع ساختمان)،
- ۶- فضای جدید (اضافه شدن فضاهای جدید به ساختمان از طریق تجزیه و یا ترکیب چند عنصر اعم از عناصر قدیمی یا جدید).

یافته‌ها و نتایج تحقیق

میزان ساخت بناهای نوگرا در دوره قاجار نشان از رونق نوگرایی و متغیر بودن روند نوگرایی در این دوران دارد. معماری نوگرا، تحولات معماری معاصر ایران را در دوران قاجار تحت تأثیر خود قرار داده بود. البته طول دوران حکومت هر یک از شاهان قاجار تأثیر قابل

ملاحظه‌ای بر تعداد بناهای ساخته شده در این دوران دارد (نمودار شماره ۱ و ۲). دلایل متفاوتی را می‌توان برای گرایش به نوگرایی در معماری معاصر ایران در دوران سلطنت قاجار به ذکر کرد؛ از جمله سفر شاهان قاجار به فرنگ، آگاه شدن مردم از وجود دنیای نوگرا و غیره.

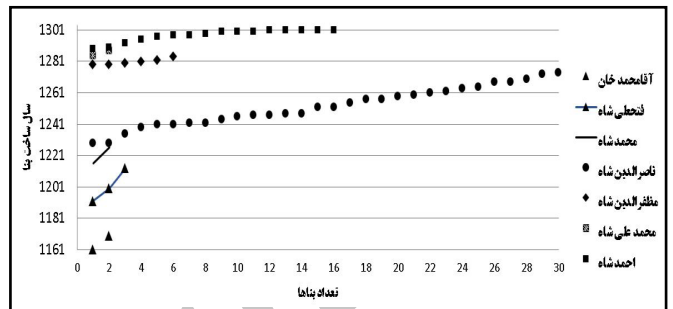
نمودار شماره ۱: میزان ساخت بناهای نوگرا در دوره قاجار

با بررسی نمونه‌های موردی مطالعه شده، مشاهده می‌شود که برخی از عوامل تأثیرگذار بر روند ورود نوگرایی بر سرعت گرایش به نوگرایی تا حد قابل ملاحظه‌ای اثر داشته است. ریشه این تحولات را می‌توان در جنگ‌های ایران و روس جستجو کرد. از سال ۱۱۷۹ خورشیدی ایران وارد جنگ‌هایی شد که همه به شکست انجامید. حاصل این سال‌ها سبب شروع اصلاحات در ایران شد. عباس میرزا ولیعهد و حکمران آذربایجان که فردی قدرت‌مند و فهمیده بود، گروهی را برای فراگیری فنون جدید به غرب اعزام کرد. نتیجه این اقدام هر چند آن گونه که انتظار می‌رفت نبود، ولی سبب تحولات جدیدی مانند تأسیس چاپخانه، انتشار روزنامه، نظم بخشیدن به نظام مالی و برخی اصلاحات شد. در دوران حکومت محمد شاه (۱۲۱۳ - ۱۲۲۷ خورشیدی) با آن که خواستار تحولات بود، ولی به دلیل شورش‌های داخلی و جنگ با روسیه، اقدامات چندانی در زمینه نوگرایی ایران انجام نگرفت. اما در دوران سلطنت ناصرالدین شاه (۱۲۲۷ - ۱۲۷۵ خورشیدی)، چندین عامل سبب پیشرفت در جهت نوگرایی شد. یکی از مهم‌ترین آن‌ها صدر اعظمی امیرکبیر در سال ۱۲۲۷ بود. نتیجه آشنایی او به کشورهای روسیه و عثمانی، ایجاد مدرسه دارالفنون، انتشار روزنامه وقایع اتفاقیه، و رسیدگی به وضعیت مالی کشور بود. ولی دیری نپایید که او را در سال ۱۲۳۰ به قتل رساندند. با نبود امیرکبیر میزان توجه به نوگرایی نیز کاهش پیدا کرد، تا آن که میرزا حسین خان (سپهسالار)، شاه را در سال ۱۲۴۷ خورشیدی مجاب به مسافرت اروپا کرد. پس از سفر شاه قاجار به اروپا، نقش نوگرایی نیز پررنگ‌تر شد. در سال ۱۲۷۵ بعد از قتل ناصرالدین شاه، مظفرالدین شاه به پادشاهی رسید. در زمان زمام‌داری وی مدارس رشدیده، و عدالتخانه راه‌اندازی شدند. در این دوره به علت بالا رفتن آگاهی مردم و وجود روشنفکران، ورود نوگرایی به ایران سرعت بیش‌تری گرفت، که با مرگ وی در سال ۱۲۷۵ خورشیدی و به سلطنت نشستن محمد شاه، شورش‌های

نام	سال	دوره
مظفرالدین شاه	۱۲۵۵	کاخ بهارستان
	۱۲۵۷	باغ و عمارت خیابان صبا
	۱۲۵۷	آینه‌خانه سردار مفخم بجنورد
	۱۲۵۹	بیمارستان نجمیه
	۱۲۶۰	خوابگاه ناصرالدین شاه
	۱۲۶۱	پارک اتابک
	۱۲۶۲	کاخ یاقوت
	۱۲۶۴	قورخانه
	۱۲۶۵	مدرسه ژاندارک
	۱۲۶۸	باروت‌خانه مهران
	۱۲۶۸	بانک شاهی ایران
	۱۲۷۰	کلیسای پطرس مقدس
	۱۲۷۳	کاخ ابیض
۱۲۷۴	خانه مستوفی الممالک	
۱۲۷۹	خانه اعلم السلطنه	
سفر اول	۱۲۷۹	سفارت خانه انگلستان
	۱۲۸۰	عمارت قزاقخانه
	۱۲۸۱	کاخ فرح آباد
سفر دوم	۱۲۸۲	موزه زمان، تلفیقی از هنر و صنعت
سفر سوم	۱۲۸۴	موزه صنعت برق ایران
محمد علی شاه	۱۲۸۵	خانه مشیر الدوله پیرنیا
	۱۲۸۸	خانه گنجه‌ای زاده تبریز
	۱۲۸۹	کلیسای کاتولیک
	۱۲۹۰	ساختمان شرکت سهامی فرش ایران
	۱۲۹۳	نیایشگاه آدریان
	۱۲۹۵	خانه مسعودیه
	۱۲۹۷	خانه قوام السلطنه
	۱۲۹۸	مریضخانه دولتی
	۱۲۹۸	گرانده هتل
	۱۲۹۹	گرانده هتل قزوین
	۱۳۰۰	آرامگاه شاهزاده گرجی
	۱۳۰۰	دفتر رییس تشریفات کاخ
	۱۳۰۰	کاخ ملکه عصمت دولتشاهی
	۱۳۰۱	سردر باغ ملی
	۱۳۰۱	کاخ شهوند
۱۳۰۱	کاخ کرباس، کاخ ولیعهدی	
۱۳۰۱	کالسکه‌خانه قجری	
احمد شاه	۱۳۰۱	کاخ فرحناز و علی رضا

تغییرات ایجاد شده در بنا با ورود جریان‌های نوگرا به ایران موضوعی قابل تأمل است. روند ورود نوگرایی به ایران با ظاهرنگرایی شروع شد. در نتیجه بیش تر تغییرات را در نما و تزئین‌ها می توان دید. در درجه دوم فرم پلان‌ها، عملکردی نوگرایی به خود گرفت. در مسیر این تحولات مصالح مورد استفاده در این بناها نیز اندک

داخلی شروع شد و کسی به نوگرایی توجهی نداشت. در سال ۱۲۸۹ محمد شاه از مقام خود عزل شد و احمد شاه جانشین وی شد. در این دوران با قدرت گرفتن رضا خان و تمایل او به نوگرایی ایران، این روند شتاب بیش تری گرفت که در دوران پهلوی ادامه پیدا کرد (بانی مسعود، ۱۳۸۹: ۹-۲۵). آن چه بیان شد نشان از آن دارد که شکوفایی معماری در گرو شکوفایی فرهنگی است؛ هنگامی که کشور از لحاظ فرهنگی و اجتماعی در ضعف قرار داشت، آثار معماری نیز در آن دوره با افول همراه بوده است.

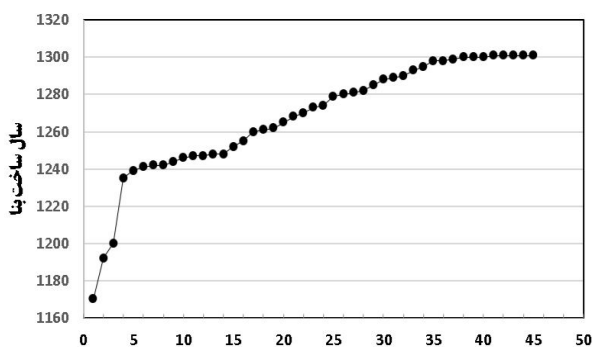

نمودار شماره ۲: مقایسه بناهای ساخته شده در هر دوره بر اساس زمان ساخت

جدول شماره ۱: فهرست بناهای تحلیل شده به ترتیب سال ساخت بنا

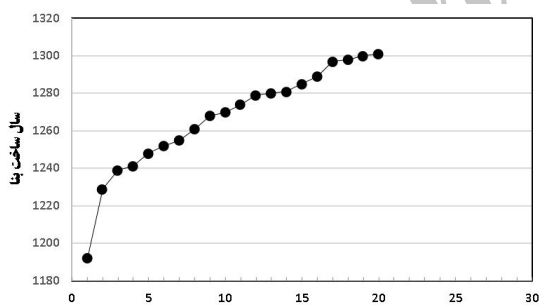
نام	سال	دوره
آقامحمد خان	۱۱۶۱	باروت کوبی بازار تهران
	۱۱۷۰	قصر قاجار
فتحعلی شاه	۱۱۹۲	باروت خانه تهران
	۱۲۰۰	زندان کمیته مشترک ضدخرابکاری
	۱۲۱۳	باروت کوبی سنگلج
محمد شاه	۱۲۱۶	باروت سازی یوسف آباد
	۱۲۲۶	سفارت خانه انگلستان
ناصرالدین شاه	۱۲۲۹	باغ نظامیه
	۱۲۲۹	مدرسه دارالفنون
	۱۲۳۵	میدان مشق
	۱۲۳۹	عمارت شمس العماره
	۱۲۴۱	تکیه نیاوران
	۱۲۴۱	میدان امام خمینی
	۱۲۴۲	باغ قلعهک/قبرستان
	۱۲۴۲	تالارعاج
	۱۲۴۴	تالارآینه
	۱۲۴۶	حوضخانه
سفر اول	۱۲۴۷	خیابان لاله‌زار
	۱۲۴۷	نگارخانه
	۱۲۴۸	تکیه دولت
	۱۲۴۸	کاخ عشرت آباد
سفر دوم	۱۲۵۲	اداره پلیس
	۱۲۵۲	پارک امین الدوله

تغییر در «طبقه» اشاره کرد. دومین عامل تأثیرگذار، افزایش طبقات بنا بود که باعث اضافه شدن فضاهای جدید به خانه شد. بیشترین تحولات این حوزه در دوره حکومت احمد شاه از سال ۱۲۸۹ تا دوران آغاز حکومت پهلوی اول رخ داده است.

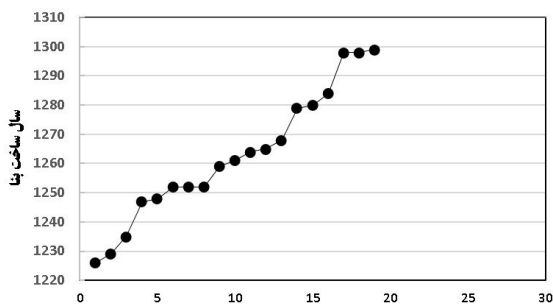

نمودار شماره ۶: تعداد بناهای تغییر یافته از لحاظ مصالح در دوره قاجار

با تغییر نوع نماها و تزئینها، مصالح نیز متناسب با آن به سمت نوگرایی شتافت، البته این تحول، خود را بیش تر در میزان استفاده از مصالح نشان داد، نه در نوع آن. از این رو، می توان این مهم را مورد تأکید قرار داد که در این دوران، برخورد شکلی با معماری معاصر غرب، بیش از هر چیز مورد توجه بوده است. از سوی دیگر عناصر بسیاری در زمان قاجار وارد ایران شد، ولی تعداد محدودی از آنان بدون هیچ تغییری باقی ماندند (نمودار شماره ۷). زیرا پذیرش این عناصر مانند شیروانی و یا به اصطلاح عمومی آن (کلاه فرنگی) در اصل نمودی از معماری غرب را به همراه داشتند و به کارگیری آنها نمایشی از معماری جدید به شمار می رفت.

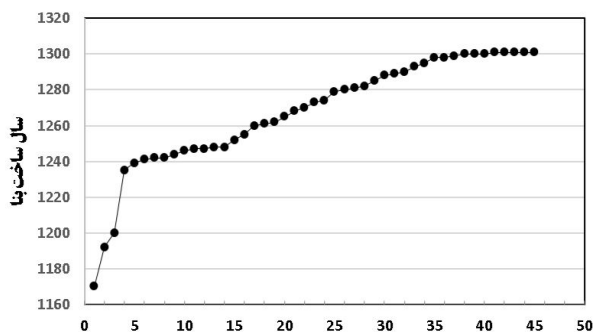

نمودار شماره ۷: فراوانی ورود عناصر جدید به بناهای ساخته شده در معماری نوگرای ایران

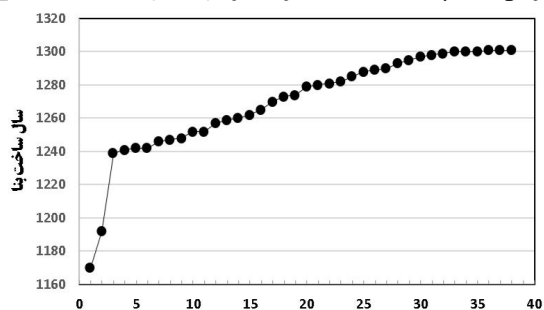
نمودار شماره ۸: تعداد تغییرات ایجاد شده در فضاهای جدید

اندک عوض شدند. در نهایت ورود عناصر و فضاهای جدید چهره معماری ایران را به کلی تغییر داد. در نمودار شماره ۳ می توان میزان تغییرات در ساختمان را با عنایت به گذشت زمان مشاهده نمود. این امر را می توان با گفته های غلامحسین معماریان (۱۳۷۳) در باب به کار رفتن نمایی با ظاهر خارجی در معماری معاصر ایران در دوران قاجار هماهنگ دانست.

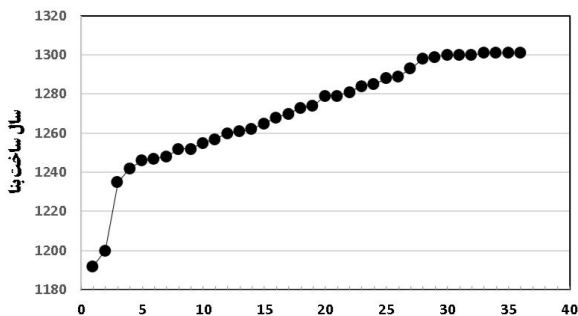

نمودار شماره ۳: تعداد بناهای تغییر یافته از لحاظ نما در دوره قاجار

شایان گفتن است که قبل از ورود جریان های نوگرا به معماری ایرانی، اغلب نماهای ایرانی دارای فرمی ساده و بدون تزئین بودند. همین امر باعث تشخیص تزئین های دوران قاجار و تمایز آن نسبت به دوره های قبل است. این تحولات در سال ۱۲۴۷، پس از یعنی اولین سفر ناصرالدین شاه شدت بیش تری به خود گرفت. نمودار شماره ۴ و ۵ نشان می دهند که این رشد صعودی در حوزه های مهمی چون «تزئین ها» و «پلان» از اهمیت ویژه ای برخوردار بود.

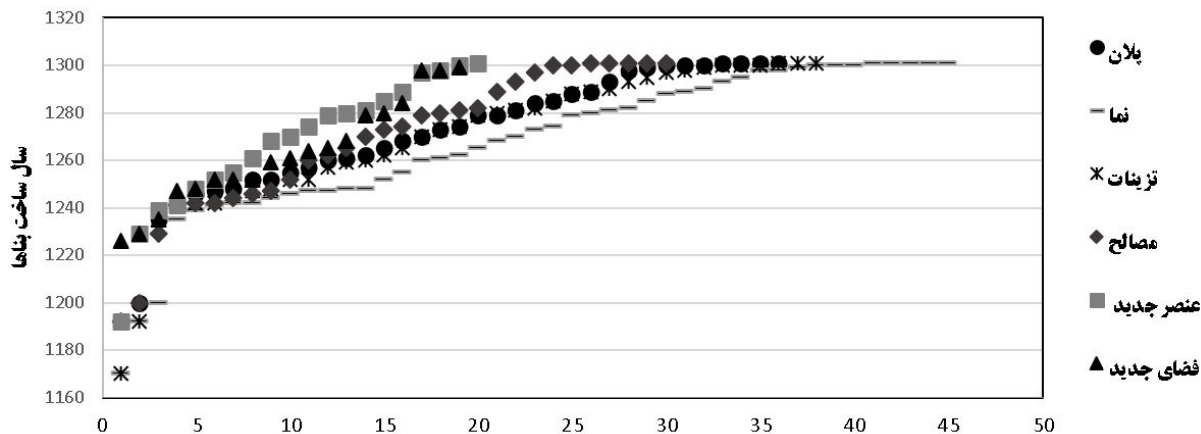
نمودار شماره ۴: تعداد بناهای تغییر یافته از لحاظ تزئین های بنا در دوره قاجار

نمودار شماره ۵: تعداد بناهای تغییر یافته از لحاظ پلان در دوره قاجار با ورود مفاهیم جدید، پلانها نیز دچار دگرگونی شدند. تغییر نظام اندرونی و بیرونی خانه ها از جمله مهم ترین آن است، که سبب جابه جایی فضاهای خانه شد. در کنار این تغییر می توان به

با مقایسه نتایج حاصل از مباحث مرتبط با موضوع و مطالعات صورت گرفته (با توجه به نمودار شماره ۹) در می‌یابیم که در سال‌های ۱۲۴۷، ۱۲۵۲ و ۱۳۰۰ با بالاترین حجم ورود نوگرایی روبه‌رو هستیم. این روند در دوره قاجار شروع شد و در دوران پهلوی به اوج خود رسید. هم‌چنین یکی از مهم‌ترین نکات این بخش، میزان افزایش توجه به پلان در سال‌های پایانی قاجار است.

وارد شدن فضاهای جدید در ایران به دلایل متفاوتی بوده است؛ از جمله آن، در پی سفر درباریان و شاهان به فرنگ سیر جدیدی در ساخت و ساز آغاز شد که تغییراتی را در شیوه اجرای بنا و نوع عملکرد ساختمان‌ها به همراه داشت. علت دیگر این دگرگونی‌ها را می‌توان نیاز جامعه دانست. فضاهای جدید در معماری به نحوی چشمگیر بر شکل تأکید داشته‌اند، بدون آن که روش ساخت و یا فناوری‌های مربوط مورد استفاده قرار گیرند.

نمودار شماره ۹: سیر تداوم و تحول آثار معماری در ورود نوگرایی به معماری معاصر ایران در دوران قاجار

جدول شماره ۲: ورود نوگرایی به بناها در دوره قاجار

نام	اجزای متأثر از جریان نوگرایی					
	پلان	نما	تزینات	مصالح	عنصر جدید	فضای جدید
قصر قاجار	●	●	●			
باروتخانه تهران	●	●	●	●	●	
زندان کمیته مشترک	●	●		●		
سفارتخانه انگلستان					●	●
باغ نظامیه					●	
مدرسه دارالفنون				●		●
میدان مشق	●	●				●
عمارت شمس‌العماره		●	●			
تکیه نیاوران					●	
میدان توپخانه		●	●	●	●	
باغ قلهک/قبرستان		●	●	●		
تالارعاج		●	●	●		
تالارآینه		●	●	●		
حوضخانه	●	●	●	●		
خیابان لاله‌زار	●	●			●	
نگارخانه		●	●	●		
تکیه دولت	●	●				●
کاخ عشرت‌آباد		●	●		●	
اداره پلیس					●	●
دبیرستان البرز	●		●	●		

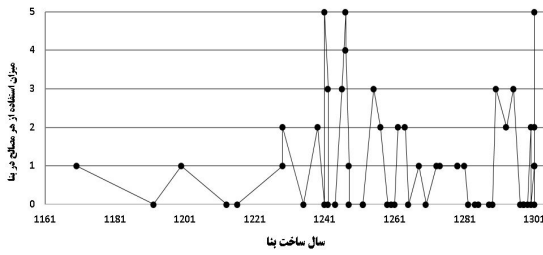

نام	پلان	نما	تزیینات	مصالح	عنصر جدید	فضای جدید
پارک امین الدوله	●	●	●		●	●
کاخ بهارستان	●	●			●	
آئینه خانه سردار مفخم	●		●			
بیمارستان نجمیه			●			●
خوابگاه ناصرالدین شاه	●	●	●	●		
پارک اتابک	●	●			●	●
کاخ یاقوت	●	●	●	●		
قورخانه						●
مدرسه ژاندارک	●	●	●	●		●
بانک شاهی ایران	●	●			●	●
کلیسای پطرس مقدس	●	●	●	●	●	
کاخ ابیض	●	●	●	●		
خانه مستوفی الممالک	●	●	●	●	●	
خانه اعلم السلطنه	●					
سفارتخانه انگلستان	●	●	●	●	●	●
عمارت قزاقخانه		●	●	●	●	●
کاخ فرح آباد	●	●	●	●	●	
موزه زمان تلفیقی		●	●	●		
موزه صنعت برق ایران	●					●
خانه مشیر الدوله پیرنیا	●	●	●		●	
خانه گنجه ای زاده تبریز	●	●	●			
کلیسای کاتولیک	●	●	●	●	●	
شرکت سهامی فرش ایران		●	●			
نیایشگاه آدریان	●	●	●	●		
خانه مسعودیه		●	●			
خانه قوام السلطنه			●	●	●	
مریضخانه دولتی		●			●	●
گراند هتل	●	●	●			●
گراند هتل قزوین	●	●	●			●
آرامگاه شاهزاده گرجی	●	●	●	●	●	
دفتر رئیس تشریفات کاخ	●	●	●	●		
کاخ ملکه عصمت	●	●	●			
سردر باغ ملی		●		●	●	
کاخ شهوند	●	●	●	●		
کاخ کرباس، کاخ ولیعهدی	●	●		●		
کالسکه خانه قجری	●	●	●	●		

*اطلاعات پایه‌ای جدول برگرفته است از چک لیست‌های تحلیل بنا

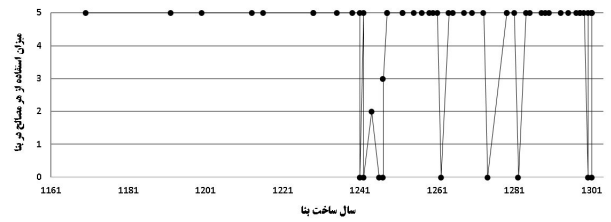
نشان می‌دهد که آجر، پرکاربردترین مصالح مورد استفاده در نمای بناهای ایرانی بود، ولی بعد از سال ۱۲۴۲ با ساخت بنای سفارت قلهک از مصالح دیگری همچون گچ، سنگ و غیره بیش تر بهره گرفته شد. این روند با سفر شاهان قاجار به فرنگ شدت گرفت.

در میزان استفاده از مصالح در نمای داخلی و خارجی بناهای مربوط به دوران قاجار، نتایج حاکی از آن است که در طول زمان و تغییرات فرهنگی و اجتماعی حاصل از آن، میزان و نوع مصالح مصرفی در بنا با ورود نوگرایی تغییر کرده است. نمودار شماره ۱۰

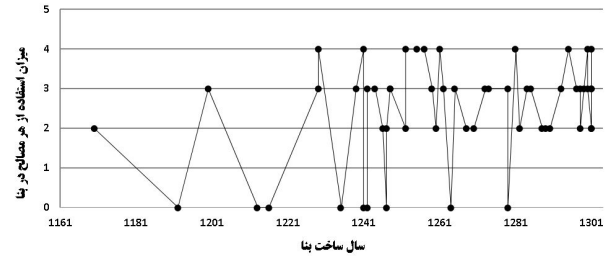

نمودار شماره ۱۴: میزان استفاده از سنگ در نمای بنا

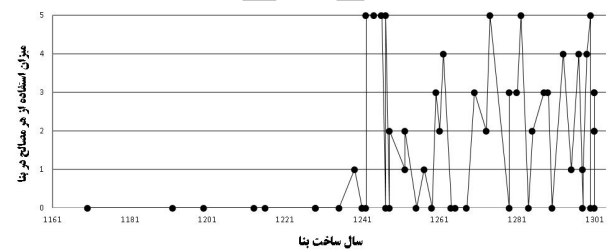
در فلات مرکزی ایران درخت کم یاب بوده است به همین سبب استفاده از چوب در ایران به علت کمی منابع آن مرسوم نبود؛ کاربردهای چوب به عنوان عنصر مناسب در برابر کشش، اغلب سازه‌ای بود و یا برای قاب و در و پنجره استفاده می‌شد. ولی بعد از سال ۱۲۴۲ خورشیدی با سرعت گرفتن روند نوگرایی در بناها، استفاده از چوب نیز بیش از پیش شد. یکی از دلایل افزایش میزان استفاده از چوب در بناها سقف‌های شیروانی است. قبل از سال ۱۲۴۲ گچ به مقدار بسیار در نمای ساختمان مصرف می‌شد، ولی از این سال به بعد نه تنها در نمای داخلی بلکه در نمای خارجی نیز از گچ استفاده کردند. یکی از دلایل مرسوم شدن این مصالح ورود تزیین‌های اروپایی به ایران بود. با ساخت بنای تکیه دولت در سال ۱۲۴۸ فلز نیز وارد مصالح مورد استفاده ساختمان شد. از این دوره به بعد هرچند کم، فلز جز مصالح مورد مصرف در بنا قرار گرفت که بیش تر جنبه تزیینی داشت. سنگ از جمله مصالحی است که با اقلیم ایران سازگاری چندانی ندارد، و اکثراً به صورت محدود در بناها استفاده شده است. بیشترین موارد مصرف از سنگ در سیر نوگرایی ایران، سنگ فرش خیابان‌ها بود و تعداد کمی از بناها به صورت کامل از سنگ ساخته شده‌اند.

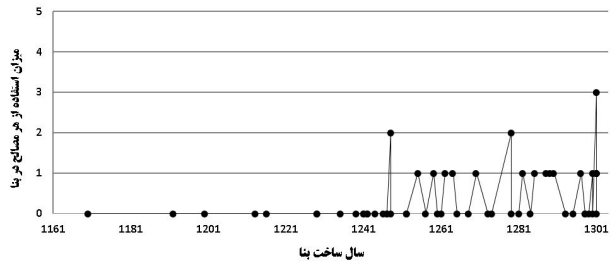
نمودار شماره ۱۰: میزان استفاده از آجر در نمای بنا

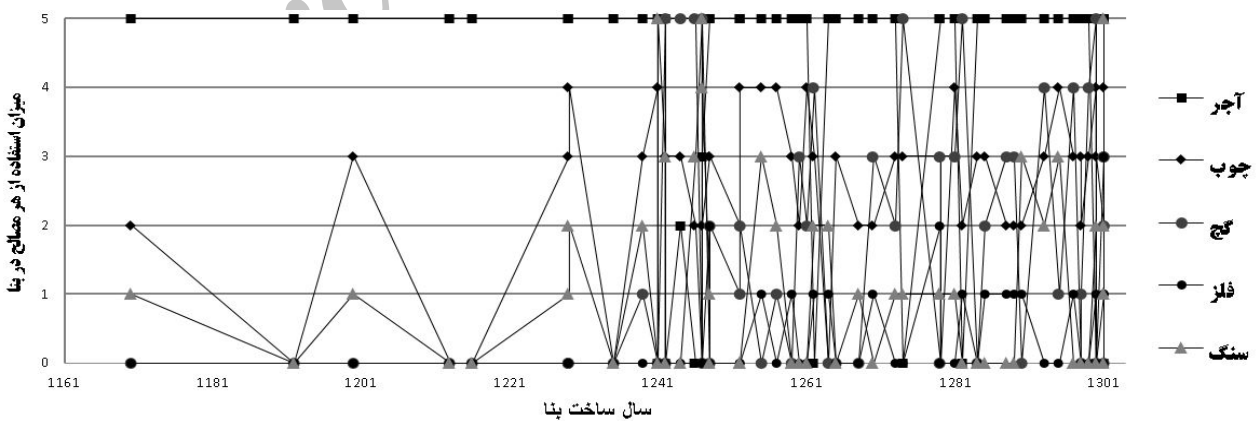
نمودار شماره ۱۱: میزان استفاده از چوب در نمای بنا

نمودار شماره ۱۲: میزان استفاده از گچ در نمای بنا

نمودار شماره ۱۳: میزان استفاده از فلز در نمای بنا

نمودار ۱۵: میزان استفاده از انواع مصالح در نما

غیر ارگانیک داشته و برحسب تحولات سیاسی و اجتماعی رخ داده است.

بیشترین تأثیر نوگرایی، در ظاهر بناهای دوره قاجار رخ داد. مقایسه تغییرات بناهای ساخته شده به سفارش دولت، با بناهای

همان طور که نمودار ۱۵ نشان می‌دهد تغییرات در مصالح بنا از سال ۱۲۴۱ آغاز شد. بیشترین تحولات در سال‌های ۱۲۴۱، ۱۲۴۷، ۱۲۶۱، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲-۱۳۰۱ و ۱۳۰۰ قابل مشاهده است. نتیجه آن که روند ورود مصالح نوگرا به ساختار معماری ایران سیری

ساخته شده توسط بخش خصوصی، گویای اراده دولت در گرایش به «نوگرایی» و تمایل به تجدید دارد. در اکثر موارد، بناهای دولتی بر حسب نیاز دولت و مردم احداث شده‌اند. در دوران قاجار ضرورت ساخت بناهای جدید مانند اداره پلیس، ظرفیت‌های نوینی را برای معماری معاصر ایران در دوران قاجار فراهم آورد.

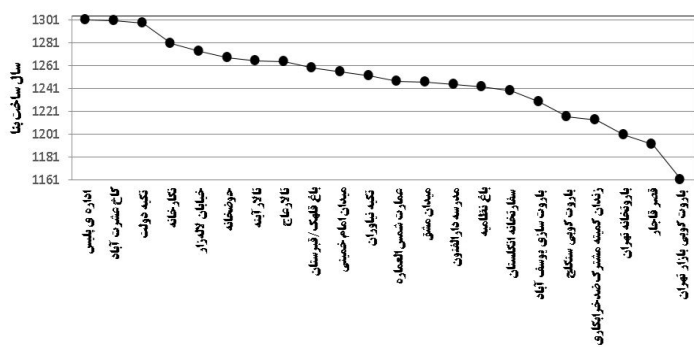
جدول شماره ۳: میزان استفاده از مصالح در نمای معماری معاصر ایران در دوران قاجار

نام	میزان استفاده از مصالح				
	سنگ	آجر	چوب	گچ	فلز
باروت کوبی بازار تهران	-	-	-	-	۵
قصر قاجار	۱	-	-	۲	۵
باروتخانه تهران	-	-	-	-	۵
زندان کمیته مشترک ضدخرابکاری	۱	۰	-	۳	۵
باروت کوبی سنگلج	-	-	-	-	۵
باروت سازی یوسف آباد	-	-	-	-	۵
باغ نظامیه	۱	-	-	۳	۵
مدرسه دارالفنون	۲	-	-	۴	۵
میدان مشق	-	-	-	-	۵
عمارت شمس العماره	۲	-	۱	۳	۵
تکیه نیاوران	-	-	-	۴	۵
میدان توپخانه	۵	-	-	-	-
باغ قلعهک/قبرستان	۳	-	-	-	۵
تالارعاج	-	-	۵	۳	-
تالارآینه	-	-	۵	۳	۲
حوضخانه	۳	-	۵	۲	-
خیابان لاله‌زار	۵	-	-	-	-
نگارخانه	۴	-	۵	۲	۳
تکیه دولت	۱	۲	-	۳	۵
کاخ عشرت آباد	-	-	۲	۳	۵
اداره پلیس	-	-	۱	۲	۵
پارک امین الدوله	-	-	۲	۴	۵
کاخ بهارستان	۳	۱	-	۴	۵
آیینه خانه سردار مفخم	۲	-	۱	۴	۵
بیمارستان نجمیه	-	۱	-	۳	۵
خوابگاه ناصرالدین شاه	-	-	۳	۲	۵
پارک اتابک	-	-	۲	۴	۵
کاخ یاقوت	۲	۱	۴	۳	-
قورخانه	۲	۱	-	-	۵
مدرسه ژاندارک	-	-	-	۳	۵
بانک شاهی ایران	۱	-	-	۲	۵
کلیسای پطرس مقدس	-	۱	۳	۲	۵

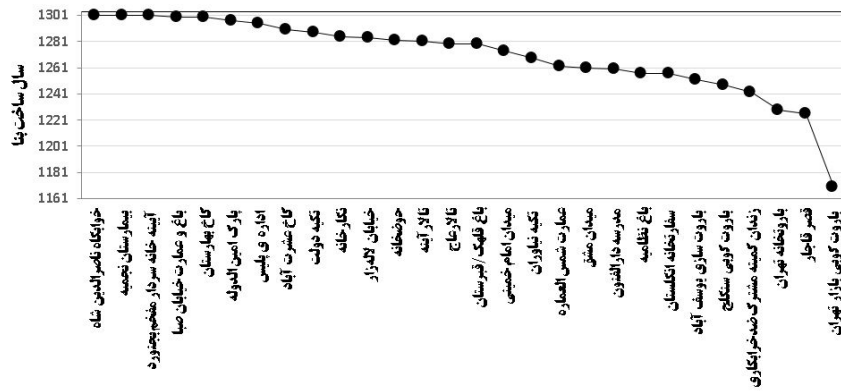
نام	سنگ	آجر	چوب	گچ	فلز
کاخ ایض	۱	-	۲	۳	۵
خانه مستوفی الممالک	۱	-	۵	۳	-
خانه اعلم السلطنه	۱	۲	-	۳	۵
سفارتخانه انگلستان	۱	-	۳	-	۵
کاخ فرح آباد	۱	-	۳	۴	۵
موزه زمان تلفیقی از	-	۱	۵	۲	-
موزه صنعت برق ایران	-	-	-	۳	۵
خانه مشیر الدوله پیرنیا	-	۱	۲	۳	۵
خانه گنجه ای زاده تبریز	-	۱	۳	۲	۵
کلیسای کاتولیک	-	۱	۳	۲	۵
ساختمان شرکت سهامی فرش ایران	۳	۱	-	۲	۵
نیایشگاه آدریان	۲	-	۴	۳	۵
خانه مسعودیه	۳	-	۱	۴	۵
خانه قوام السلطنه	-	۱	۴	۳	۵
مریضخانه دولتی	-	-	-	۳	۵
گراند هتل	-	-	۱	۲	۵
گراند هتل قزوین	-	-	۴	۳	۵
دفتر رئیس تشریفات کاخ	۲	۱	۵	۴	-
کاخ ملکه عصمت دولشاهی	-	-	-	۳	۵
سردر باغ ملی	۱	۳	-	۲	۵
کاخ شهوند	۵	۱	۳	۲	-
کاخ کرباس، کاخ ولیعهدی	۲	۱	۳	۴	۵
کالسکه خانه فجری	۱	-	۲	۳	۵

*اعداد ذکر شده در جدول بر اساس طیف لیکرت از یک تا پنج توسط گروه پژوهشگران انتخاب شده‌اند که نشان می‌دهد هر عنصر ساختمانی از نگاه پژوهشگران تا چه اندازه در طراحی معماری آثار منتخب مؤثر بوده است.

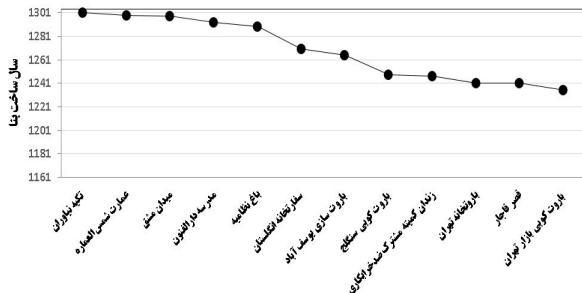
بناهایی که عملکرد دولتی دارند ولسی ملکیت آن‌ها خصوصی است، دو نوع هستند: ۱- سفارتخانه‌ها که ملکیت‌شان برای کشوری دیگر است، ولی فعالیت دولتی در آن‌ها انجام می‌شود. ۲- برخی از ساختمان‌های عمومی که توسط ثروتمندان ساخته شدند؛ مانند نخستین نیروگاه خصوصی برق ایران که در سال ۱۲۸۴ توسط مرحوم حاج حسین مهدوی (امین الضرب) راه‌اندازی شده است.

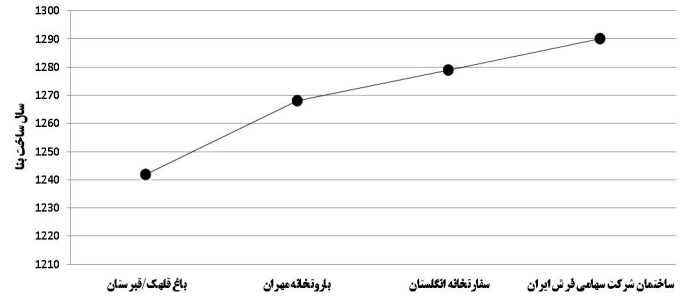
نمودار شماره ۱۶: تأثیر نوگرایی بر بناهای دولتی دوران قاجار

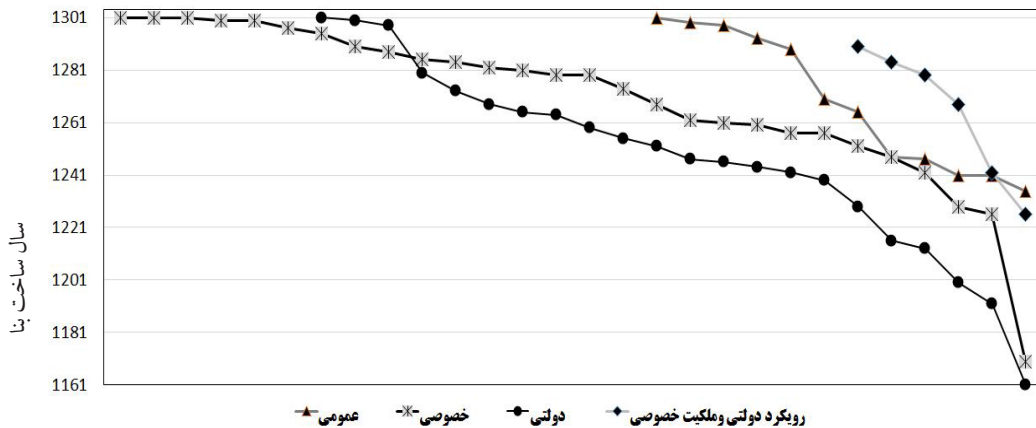
نمودار شماری ۱۷: تأثیر نوگرایی بر بناهای خصوصی دوران قاجار

نمودار ۱۹: تأثیر نوگرایی بر بناهای عمومی دوران قاجار

نمودار ۱۸: تأثیر نوگرایی بر رویکرد دولتی و ملکیت خصوصی

نمودار ۲۰: تأثیر نوگرایی بر رویکرد اجتماعی بناهای دوران قاجار

* تراکم نقاط نشان می‌دهد که هر اندازه به سال‌های پایانی دوران قاجار نزدیک‌تر می‌شویم، تمایل به استفاده از معماری معاصر غرب در فرایند طراحی معماری افزایش می‌یابد.

نتیجه‌گیری

ورود جریان‌های نوگرا به معماری معاصر ایران در دوران قاجار تأثیرات شگفتی بر ساختار معماری و شهرسازی معاصر ایران داشته است. مروری بر مهم‌ترین دستاوردهای پژوهش نشان‌دهنده آن است که گذشت زمان با میزان تأثیر جریان‌های نوگرا، رابطه‌ای مستقیم داشته است؛ به عبارت دیگر، هر اندازه از ورود جریان‌های نوگرا می‌گذرد، عمق تأثیر این جریان‌ها در معماری معاصر ایران بیش‌تر می‌شود. مقایسه تطبیقی نمونه‌های مطالعه‌شده بیانگر آن است که «تقلید شکلی» و «گرفته‌برداری مستقیم» از فرم‌های معماری غرب، اندک‌اندک در معماری معاصر ایران در دوران قاجار نهادینه شد؛ به گونه‌ای که عناصر گزیده‌برداری‌شده، از تزئین‌ها و نمای ساختمان، به پلان و سایر عناصر طراحی گسترش یافت. مطالعه زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی این تحولات گویای آن

است که می‌توان فاصله‌ای معنادار میان ورود اندیشه‌های نوگرا به حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی، و ساخته شدن بناهایی با ظاهر نوگرا در معماری معاصر ایران در دوران قاجار مشاهده نمود. فاصله میان ورود اندیشه‌های نوگرا به حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی تا تأثیر آن را بر معماری معاصر ایران، می‌توان با مفهوم «تجلی کالبدی اندیشه» توضیح داد؛ به عبارت دیگر مروری بر مهم‌ترین زمان‌ها نشانگر آن است که با فاصله‌ای منطقی می‌توان فاصله تغییرات در اندیشه، و تغییرات در معماری را توضیح داد. از این رو، می‌توان گرایش به معماری نوگرا را در دوران قاجار محصول ورود اندیشه‌های نوگرا در این دوران دانست.

پی‌نوشت‌ها

۱۷. مهدوی‌نژاد، محمدجواد؛ بمانیان، محمدرضا و خاکسار، ندا (۱۳۸۹)، «هویت معماری، تبیین معنای هویت در دوره‌های پیشامدرن، مدرن و فرامدرن»، هویت شهر، شماره ۷، پاییز و زمستان.
۱۸. مهدوی‌نژاد، محمدجواد (۱۳۸۴)، «آموزش نقد معماری؛ تقویت خلاقیت دانشجویان برای تحلیل همه‌جانبه آثار معماری»، **مجله هنرهای زیبا**، شماره ۲۳.
۱۹. مهدوی‌نژاد، محمدجواد (۱۳۸۳)، «حکمت معماری اسلامی، جستجو در ژرف‌ساخت‌های معنوی معماری اسلامی»، **مجله هنرهای زیبا**، شماره ۱۹.
۲۰. میری، رزینا (۱۳۸۳)، «نظمیه در دوران قاجار»، **مجله تاریخ معاصر ایران**، شماره ۳۰.
۲۱. نبوی رضوی، سیدمقداد (۱۳۹۳)، **دربار شاهی و قتل ناصرالدین شاه**، در تاریخ مکتوم، پردیس دانش، تهران.
۲۲. نجفی، موسی و فقیه‌حقانی موسی (۱۳۸۱)، **تاریخ تحولات سیاسی ایران**، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، تهران.

23. Little, Daniel (2010), "New Contributions to the Philosophy of History, University of Michigan-Dearbor", Demirbas. O.O and Demirkan. H, Department, (2003), "Focus on architectural design process through learning styles", Design Studies Vol 24.

1. Daniel Little
2. Spread Sheet
۳. مدرسه معماری باهاوس ابتدا از سال ۱۹۱۹ تا ۱۹۲۵ در شهر وایمار، و سپس از سال ۱۹۲۵ تا ۱۹۳۲ در دسائو ساخته شده است. این مدرسه براساس اهداف و دیدگاه‌های مدرن به وجود آمد (بانی مسعود، ۱۳۸۹: ۲۷۳-۲۷۶).
4. How to Read Building
۵. برای مثال در سال ۱۲۹۵ ه.ق ناصرالدین شاه قاجار در جریان سفر دوم خود به اروپا کنت دومنت فرت را برای تاسیس اداره پلیس از اتریش به ایران آورد. (میری، ۱۳۸۳)

فهرست منابع و مراجع

۱. بانی مسعود، امیر (۱۳۸۸)، **معماری معاصر ایران: درتکاپوی بین سنت و نوگرایی**، نشر هنر معماری قرن، تهران.
۲. بانی مسعود، امیر (۱۳۸۹)، **معماری غرب ریشه‌ها و مفاهیم**، نشر هنر معماری قرن، تهران.
۳. بهنام، جمشید (۱۳۸۵)، «ایرانیان و اندیشه تجدید»، **فصلنامه مطالعات ملی**، سال هفتم، شماره ۱.
۴. بهار، محمدتقی (۱۳۵۷)، **تاریخ مختصر احزاب سیاسی**، شرکت سهامی کتابهای جیب، تهران.
۵. پیرنیا، محمدکریم (۱۳۷۰)، **آشنایی با معماری اسلامی ایران**، تدوین غلامحسین معماریان، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران.
۶. ----- (۱۳۸۱)، **شیوه‌های معماری ایران**، تدوین غلامحسین معماریان، نشر هنر اسلامی، تهران.
۷. دیویدسون، کارول (۱۳۹۳)، **خوانش و تحلیل آثار معماری**، تدوین نسترن رضوی، انتشارات کتاب فکر نو، تهران.
۸. رفیعیان، مجتبی، توکلی، مرتضی، هودسنی، هانیه (۱۳۸۵)، «کاربرد متدولوژی گروه‌های بحث ۱ در مطالعات توانمندسازی محلات غیررسمی شهر»، **نشریه هنرهای زیبا**، شماره ۲۶.
۹. رنجبر، هادی؛ حق دوست، علی اکبر؛ صلصالی، مهوش؛ خوشدل، علیرضا؛ سلیمانی، محمد علی و نسیم بهرامی (۱۳۹۱)، نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی: راهنمایی برای شروع، **مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران**، سال دهم، شماره ۳.
۱۰. فیضی، محسن، خاک زند، مهدی (۱۳۹۴)، **تجزیه و تحلیل ۲۰ اثر از ۱۰۰ سال معماری معاصر جهان**، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران.
۱۱. قبادیان، وحید (۱۳۸۲)، **مبانی و مفاهیم در معماری معاصر غرب**، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران.
۱۲. کسروی، احمد (۱۳۹۰)، **تاریخ مشروطه ایران**، انتشارات نگاه، تهران.
۱۳. کلارک، راجر اچ، و پاووز، مایکل (۱۳۹۰)، **تجزیه و تحلیل آثار معماران مشهور جهان**، ترجمه سامان هزار خانی و فخرآکیا، تهران.
۱۴. معماریان غلامحسین (۱۳۷۳)، **آشنایی با معماری مسکونی ایران: گونه‌شناسی درونگرا**، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران.
۱۵. معماریان غلامحسین، و قاسمی سیجانی مریم (۱۳۸۹)، «گونه‌شناسی خانه دوره قاجار در اصفهان»، **نشریه هویت شهر**، شماره ۷.
۱۶. ملک‌زاده، مهدی (۱۳۷۱)، **تاریخ انقلاب مشروطیت ایران**، انتشارات علمی، تهران.